

บทที่ 6

ทฤษฎีอนุमानนิยมหรือทฤษฎีความรู้เชิงวิจารณ์ ญาณวิทยาของคานท์

หัวเรื่อง

1. ทฤษฎีอนุमानนิยม
2. รูปแบบแห่งความคิด 4 ประการ

สาระสำคัญ

1. ทฤษฎีอนุमानนิยม เชื่อว่า ความรู้ที่แท้จริง เกิดจากประสบการณ์ และการคิดหาเหตุผลรวมกัน
2. รูปแบบและเนื้อหาของความรู้ อันได้แก่ ประสบการณ์ และการคิดหาเหตุผล
3. องค์ประกอบของความรู้อันได้แก่ ความรู้สึก ความเข้าใจ และเหตุผล

จุดมุ่งหมาย

- เมื่อได้ศึกษาบทที่ 6 เรื่อง ทฤษฎีอนุमानนิยม จบแล้ว นักศึกษาสามารถ
1. อธิบายความหมายของทฤษฎีอนุमानนิยม
 2. บอกบ่อเกิดความรู้ได้ถูกต้อง
 3. แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่าง รูปแบบของความรู้ และเนื้อหาของความรู้
 4. ชี้ให้เห็นลักษณะที่เด่นชัด ของความรู้ตามแนวความคิดของคานท์
 5. จัดลำดับประสบการณ์
 6. แบ่งระดับ การคิดหาเหตุผล 3 ประการ
 7. เข้าใจองค์ประกอบของความรู้ในทัศนะของคานท์

บทที่ 6

ทฤษฎีอนุमानนิยมหรือทฤษฎีความรู้เชิงวิจารณ์ (Apriorism) ญาณวิทยาของคานท์

1. บทนำ

ปัญหาที่สำคัญของคานท์ คือ ปัญหาเรื่องความรู้ ซึ่งมีปัญหาอยู่ว่า

1. ความรู้คืออะไร ?
2. ความรู้เกิดขึ้นได้อย่างไร ?
3. การใช้เหตุผลของเรามีขอบเขตอย่างไร ?

เพื่อตอบปัญหาเหล่านี้ จึงต้องพิจารณาเหตุผลของมนุษย์ว่ามีอยู่อย่างไร มีหลักความจริงอยู่ว่า ความรู้มันมักเกิดขึ้นในรูปแบบของการยืนยันหรือปฏิเสธบางสิ่งบางอย่าง แต่มิได้หมายความว่าคำพูดทุกประโยคเป็นความรู้ไปหมด ถ้าภาคแสดงเป็นเพียงส่วนหนึ่งของภาคประธาน เช่น สสารเป็นสิ่งที่กินเนื้อที่ **สิ่งที่กินเนื้อที่** เป็นภาคแสดงของภาคประธาน คือ สสาร อย่างนี้ยังไม่จัดเป็นความรู้ เพราะภาคแสดงเป็นเพียงเนื้อหาส่วนหนึ่งของภาคประธาน

ต่อมาเมื่อภาคแสดงให้ความรู้ใหม่แก่เรา เช่น สสารทั้งหลายมีแรงดึงดูด อย่างนี้ภาคแสดงได้ให้ความรู้ใหม่แก่เราอย่างชัดเจน จึงจัดว่าเป็นความรู้ ความรู้จากประสบการณ์นั้นเป็นแต่เพียงบอกให้เราได้ทราบว่า สิ่งนั้นมีคุณสมบัติอย่างนั้นอย่างนี้ หรือมีพฤติกรรมอย่างนั้นเท่านั้นเอง ไม่ได้บังคับว่าจะต้องเป็นอย่างนั้นและจะต้องมีอย่างนี้ เป็นแต่เพียงรายงานให้เราทราบโดยผ่านประสาทสัมผัสเท่านั้นเอง ความรู้ทางประสบการณ์ดังกล่าวจึงขาดลักษณะ

จำเป็นและสากล (Necessity and Universal) จัดว่ามีหลักเกณฑ์แบบศาสตร์ยังไม่ได้ เพราะลักษณะสากลและจำเป็นไม่ได้มีพื้นฐานในเพนนาการหรือการรับรู้ แต่มีพื้นฐานอยู่ที่เหตุผลอยู่ที่ตัวความเข้าใจ (Understanding)

ดังนั้น ลักษณะสากลและจำเป็นจึงเป็นสิ่งที่รู้ได้โดยไม่ต้องมีประสบการณ์

2. ทฤษฎีอภุมานนิยมของคานท์

อิมมานูเอล คานท์ (1724–1804) นักปรัชญาสมัยใหม่ชาวเยอรมัน ได้รวบรวมทฤษฎีเหตุผลนิยมและทฤษฎีประจักษ์นิยมเข้าด้วยกัน โดยถือว่าความรู้ทั้งปวง “เริ่มต้น” จากประสบการณ์ และการคิดหาเหตุผลรวมกัน คำว่าประสบการณ์ในที่นี้หมายถึงประสบการณ์ทางประสาทสัมผัส

คานท์ได้แบ่งความรู้ออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

1. เนื้อหาของความรู้ เนื้อหาของความรู้นี้ได้มาจากประสบการณ์ต่าง ๆ

2. รูปแบบของความรู้ รูปแบบของความรู้นี้ได้มาจากการคิดหาเหตุผล

เนื้อหาของความรู้และรูปแบบของความรู้ ทั้งสองอย่างนี้มีความสัมพันธ์กันอย่างแยกกันไม่ออก เช่นเดียวกับ 4 เหลี่ยมของโต๊ะ เรียกว่าแบบของโต๊ะ ส่วนไม้หรือหินที่ทำเป็นโต๊ะในรูป 4 เหลี่ยมนั้น จัดเป็นเนื้อหาของโต๊ะ ในเรื่องความรู้ก็เช่นเดียวกัน มีส่วนที่เป็นเนื้อหาของความรู้ และรูปแบบของความรู้อาศัยกันอยู่ เช่น ความรู้เรื่องคนตาย เรื่องคนตายเป็นเนื้อหาของความรู้ ส่วนการรับรู้ในลักษณะยืนยันว่าเขาตาย เป็นรูปแบบของความรู้ เป็นต้น เรื่องอื่น ๆ ก็เช่นเดียวกัน

นอกจากนี้ คานท์ยังได้แสดงรายละเอียดเรื่องขอบเขตของความรู้ออกไปอีก ซึ่งจะได้อีกกล่าวถึงในบทที่ว่าขอบเขตของความรู้ต่อไป

เพนนาการ (Sensation) เป็นส่วนหนึ่งของประสบการณ์ อยู่ในฐานะเป็นวัตถุดิบของความรู้ ซึ่งสิ่งในตัวเอง (Thing in itself) เป็นตัวสร้างให้เกิดขึ้นในจิต “สิ่งในตัวเอง” ในปรัชญาของคานท์ หมายถึง สิ่งที่เป็นนามธรรมอยู่เบื้องหลังของจิต คอยบังคับจิตให้ทำงาน

ในการรับรู้สิ่งภายนอก ถ้าจะเปรียบเทียบแล้ว สิ่งในตัวเองเปรียบเหมือนช่างภาพ ค่ายวะรับสัมผัสเปรียบเหมือนกล้องถ่ายรูป จิตเสมือนฟิล์ม เพนนาการเปรียบเหมือนภาพในฟิล์ม ถ้าจะเขียนเพื่อให้เห็นได้ชัดเจนแล้ว ต้องเขียนดังนี้

1. สิ่งในตัวเอง = ช่างภาพ

- 2. อวัยวะรับสัมผัส = กล้องถ่ายรูป
- 3. จิต = फिल्म
- 4. เพนนาการ = ภาพในฟิล์ม

เพนนาการนั้นกระจัดกระจายและแยก ๆ กันอยู่ ยังให้ความรู้ที่เป็นระบบไม่ได้ นอกจากมันจะเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันโดยการสังเคราะห์ของจิต

การสังเคราะห์ของจิตคืออะไร ?

การสังเคราะห์ของจิตก็คือการคิดหาเหตุผล โดยจัดเพนนาการที่กระจัดกระจายให้เป็นระบบ เพนนาการที่กระจัดกระจายมีรูปแบบของตนอยู่แล้ว คือ รูปแบบแห่งการรับรู้ ได้แก่ กาลและอวกาศ จิตสังเคราะห์เพนนาการซึ่งขึ้นอยู่กับกาลและอวกาศนี้ ตามรูปแบบแห่งความคิดอีกต่อหนึ่ง

3. รูปแบบแห่งความคิด

รูปแบบแห่งความคิด มี 4 ประการ คือ

1. รูปแบบแห่งความคิดในด้านปริมาณ ได้แก่ หนึ่ง = จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรีคนหนึ่งของประเทศไทย มาก = มหาวิทยาลัยรามคำแหงมีนักศึกษาจำนวนมาก ทั้งหมด = ปลาทั้งหมดเป็นสัตว์น้ำ

2. รูปแบบแห่งความคิดในด้านคุณภาพ ได้แก่ จริง = คนทั้งหมดเป็นสิ่งต้องตาย ไม่จริง = เศรษฐีทุกคนมีความสุข จริงบางส่วน = นักศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหงบางคนขยัน ไม่จริงบางส่วน = นักศึกษาบางคนไม่ขยัน

3. รูปแบบแห่งความคิดในด้านสัมพันธ์ภาพ ได้แก่ สัมพันธภาพระหว่างเนื้อสารกับคุณภาพ = มะนาวทุกผลมีรสเปรี้ยว หรือ น้ำตาลทุกชนิดมีรสหวาน ในที่นี้มะนาวและน้ำตาลเป็นเนื้อสาร ส่วนรสเปรี้ยวและรสหวานเป็นคุณภาพของเนื้อสาร สัมพันธภาพระหว่างเหตุกับผล คนขยันย่อมหาทรัพย์ได้ คนทำความผิดย่อมได้รับโทษทางอาญา คนทำความดีย่อมได้รับการยกย่องสรรเสริญ สัมพันธภาพในฐานะเป็นพวกเดียวกัน = เปิดและไถ่เป็นสัตว์เลี้ยงวัวและควายเป็นสัตว์มี 4 ขา

4. รูปแบบแห่งความคิดในด้านระดับความแน่นอน ได้แก่ เป็นไปได้หรือเป็นไปได้ไม่ได้ = มนุษย์อวกาศสามารถขึ้นไปสำรวจบนดวงจันทร์ หรือ มนุษย์ไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้

โดยไม่มีโอกาสหายใจ มีจริงอยู่จริงหรือไม่อยู่จริง = บนพื้นโลกมีสิ่งมีชีวิตอาศัยอยู่ หรือ บนดวงจันทร์ไม่มีสิ่งมีชีวิตอาศัยอยู่ จำเป็นต้องมีหรือบังเอิญมีขึ้น = มนุษย์ทุกคนจำเป็นต้องมีมือ 2 มือ 10 นิ้วหรือ บางคนบังเอิญมี 2 มือ 11 นิ้ว

เพนทาการที่กระจัดกระจายอยู่ เมื่อจิตสังเคราะห์หรือจัดระบบตามรูปแบบแห่งความคิด 4 ประการนั้นแล้ว ก็กลายเป็นระบบความรู้ขึ้น นี่คือความรู้ที่เกิดจากเพนทาการ หรือประสบการณ์กับการคิดหาเหตุผลรวมกัน ซึ่งแนวความคิดดังกล่าวเรียกว่า **ทฤษฎีอนุमानนิยม**

คานท์แสดงวิธีใช้ความรู้ที่พิสูจน์ความคิดเกี่ยวกับความแท้จริงทางอภิปรัชญา 3 ประการ คือ โลก วิญญาณ และพระเจ้าผู้เป็นเจ้านี้ คือ

1. การพิสูจน์ความคิดเกี่ยวกับโลก เราต้องนำเพนทาการต่าง ๆ ภายนอกมาจัดระบบ โดยการคิดหาเหตุผลให้ตรงกับความคิดเรื่องโลกที่เรามีอยู่ ถ้าตรงกัน ความคิดของเราก็เป็นจริง ถ้าไม่ตรงกันความคิดของเราก็ไม่จริง

2. การพิสูจน์ความคิดเกี่ยวกับวิญญาณ เราต้องนำเพนทาการหรือประสบการณ์ภายในมาจัดระบบโดยการคิดหาเหตุผล ให้ตรงกับความคิดเรื่องวิญญาณที่เรามีอยู่ ถ้าตรงกัน ความคิดของเราก็เป็นจริง ถ้าไม่ตรงกัน ความคิดของเราก็ไม่เป็นจริง

3. การพิสูจน์ความคิดเกี่ยวกับพระเจ้าผู้เป็นเจ้า เราต้องนำความคิดเรื่องโลกและความคิดเรื่องวิญญาณมาจัดระบบ โดยการคิดหาเหตุผลให้ตรงกับความคิดเรื่องพระเจ้าผู้เป็นเจ้าที่เรามีอยู่ ถ้าตรงกัน ความคิดของเราก็เป็นจริง ถ้าไม่ตรงกัน ความคิดของเราก็ไม่เป็นจริง

คานท์ได้แสดงวิธีพิสูจน์ความคิดเกี่ยวกับความแท้จริงทางอภิปรัชญาเท่านั้น ไม่ได้พิสูจน์ความมีอยู่ของความแท้จริงทางอภิปรัชญาโดยตรง เพราะเขาถือว่า สิ่งที่ไม่ปรากฏ คือ โลก ซึ่งพิสูจน์ได้ด้วยเหตุผลทางทฤษฎีหรือเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ ส่วนสิ่งที่ไม่ปรากฏ คือ วิญญาณ และพระเจ้าผู้เป็นเจ้า จะพิสูจน์ด้วยเหตุผลทางทฤษฎีไม่ได้ ต้องพิสูจน์ด้วยเหตุผลภาคปฏิบัติ หรือเหตุผลทางจริยศาสตร์ ซึ่งคานท์ได้กล่าวไว้ว่า **“จงปฏิบัติตามหลักจริยศาสตร์ให้สำเร็จ แล้วท่านจะรู้เองว่าวิญญาณและพระเจ้าผู้เป็นเจ้ามีหรือไม่”**

4. ลักษณะของความรู้ตามแนวความคิดของคานท์

ในขั้นแรก คานท์ได้แบ่งความรู้ออกเป็น 2 อย่าง คือ

1. ความรู้ที่ได้มาจากประสบการณ์ เรียกว่า a posteriori
2. ความรู้ที่ได้มาจากลักษณะที่แท้จริงของความคิดหรือความเข้าใจ และความรู้ประการ

หลังนี้ คานท์ได้แบ่งออกไปอีกเป็น 2 อย่าง คือ

- 1) ความรู้แบบวิเคราะห์ (Analytic)
- 2) ความรู้แบบสังเคราะห์ (Synthetic)

อธิบาย ความรู้แบบวิเคราะห์ คือ ความรู้ที่ได้มาจากความคิด ซึ่งภาคประธานแสดงของประโยคความรู้ชนิดนี้ไม่ได้ให้อะไรใหม่แก่เราขึ้นมาเลย เพียงแต่กล่าวถึงส่วนที่รวมอยู่ในภาคประธานเท่านั้น เช่น คำว่า “ดอกกุหลาบเป็นดอกไม้ชนิดหนึ่ง” ฟังดูแล้วไม่ได้ความรู้อะไรใหม่ขึ้นมาจากเดิม แม้มีความจำเป็นที่ต้องกล่าวเช่นนั้นก็ตาม ความรู้ในลักษณะนี้จัดเป็น a priori คือ ความรู้ที่ไม่ได้มาจากประสบการณ์ แต่เป็นความรู้ที่ได้มาจากความคิดเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง และไม่จำเป็นต้องแสวงหาจากที่ใด ๆ เมื่อเห็นสิ่งนั้นแล้วก็พูดได้ทันที ความรู้ชนิดนี้เรียกว่าความรู้วิเคราะห์ (Analytic)

ส่วนความรู้สังเคราะห์ (Synthetic) คือ ความรู้ที่ได้มาจากความคิด ความเข้าใจ ความรู้ชนิดนี้ให้ความรู้ใหม่แก่เราได้ และความรู้ชนิดนี้หาได้จากคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ตัวอย่างเช่น เหตุการณ์ทุกอย่างจะต้องมีเหตุให้เกิดขึ้น จากตัวอย่างนี้ ทำให้เราได้ความรู้ใหม่ขึ้นมาว่า เหตุการณ์ทุกอย่างจะต้องมีเหตุ ไม่ได้เกิดขึ้นมาอย่างลอย ๆ โดยหาสาเหตุไม่ได้

ลักษณะที่เด่นชัดของความรู้ชนิดนี้ คือ สากลและจำเป็น (Universal and Necessary) ตรงตามเหตุการณ์ทุกอย่าง และทุกคนต้องยอมรับว่าจำเป็นเช่นนั้นอย่างปฏิเสธไม่ได้ ตัวอย่างเช่น $2 + 2 = 4$ และสสารเมื่อได้รับความร้อนย่อมเป็นสิ่งที่ขยายตัว ความรู้ชนิดนี้จัดเป็น a priori เพราะไม่ได้มาจากประสบการณ์ และเพราะไม่ใช่ได้มาจากการสืบเสาะแสวงหาประสบการณ์เฉพาะเรื่องหรือเฉพาะอย่างนั้น ไม่สามารถให้ความจริงที่สากลและจำเป็นได้ คือ ไม่สามารถให้ความรู้นอกเหนือไปจากประสบการณ์จริง ๆ ไปได้ เพียงแต่สามารถให้ความรู้แก่บุคคลผู้มีประสบการณ์โดยตรงเท่านั้น และไม่สามารถให้ความรู้ที่พ้นไปจากกาลและอวกาศได้

5. ปัญหาเรื่องบ่อเกิดความรู้ตามทัศนะของคานท์

ปัญหาเรื่องบ่อเกิดความรู้นี้มีประเด็นที่ควรพิจารณาว่า ถ้าความจริงทางคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์จัดเป็น a priori and Aynthetic คือ เป็นความรู้ที่เกิดจากการคิดหาเหตุผลโดยตรง และเป็นความรู้ที่ให้ความรู้ใหม่แก่เรา ดังตัวอย่างที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ปัญหาก็มีอยู่ว่า ความจริงประเภทนี้จะเกิดขึ้นได้อย่างไร เพราะไม่ได้มาจากประสบการณ์

คานท์ได้ตอบปัญหานี้ด้วยการวิจารณ์ลักษณะของสิ่งที่เรารับรู้ได้ และความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งที่เรารับรู้ทางประสบการณ์ซึ่งมีปัจจัยสำคัญอยู่ 2 ประการ คือ

1. เนื้อหาความรู้ (Matter)
 2. รูปแบบของความรู้ (Form)
- อะไรคือเนื้อหาความรู้ ?
 - อะไรคือรูปแบบของความรู้ ?

เนื้อหาความรู้ คือ สิ่งที่เป็นธาตุแท้ของเรื่องที่เรารับรู้ มีลักษณะอาจเปลี่ยนแปลงได้ และเป็นเรื่องใดเรื่องหนึ่งได้ ซึ่งก็ได้แก่ประสบการณ์ต่าง ๆ ที่เรามี

ส่วนรูปแบบของรูปร่างนั้น คือ ความคิดซึ่งเป็นปัจจัยสากลและจำเป็นที่มีลักษณะแน่นอน เป็นแบบที่จะให้เรารับรู้สิ่งทั้งหลายทางเพนนาการ ในลักษณะที่แยกกันบ้าง ติดต่อกันบ้าง รวมตัวอยู่เป็นหนึ่งบ้าง เหล่านี้คือ แบบความคิดที่สากลและแน่นอน ซึ่งทุกคนรับรู้ในแบบของความคิดที่สากลทั้งสิ้น

แบบความคิดที่สากล เช่น **สิ่งมีชีวิตต้องกินอาหารและหายใจ** ประโยคดังกล่าวนี้ ทุกคนยอมรับว่าเป็นจริงโดยทั่วไปซึ่งไม่มีใครคัดค้าน ดังนั้น จึงเป็นแบบความคิดที่สากล

- เนื้อหาความคิดเกิดจากอะไร ?
- รูปแบบความคิดเกิดจากอะไร ?

เนื้อหาความคิดเกิดจากพฤติกรรมของจิตอย่างอิสระ และเกิดจากสิ่งที่เรียกว่า “สิ่งในตัวเอง” (Thing in itself)

ส่วนแบบความคิดนั้น เป็นแบบต่าง ๆ ที่จิตได้จัดสรรเรื่องที่เกิดขึ้นเป็นอย่างไร ตามแบบนั้น เพราะฉะนั้น การรับรู้เรื่องต่าง ๆ จึงไม่ใช่หน่วยความคิดล้วน ๆ และไม่ใช้การรับรู้ล้วน ๆ แต่เป็นเรื่องของปัจจัยหรือเงื่อนไขต่าง ๆ ที่เปลี่ยนแปลงได้

ส่วนแบบความคิดเป็นสิ่งที่แน่นอนไม่เปลี่ยนแปลง เช่น แบบความคิดเรื่องคน คนเมื่อไปอยู่ ณ ที่ใด เราก็เรียกว่า คน ลักษณะของคนจึงอยู่ในฐานะที่จิตทุกดวง มีลักษณะรับรู้เหมือนกัน

ดังนั้น แบบของความรู้ จึงเหมือนกันสำหรับจิตทุกดวง ด้วยเหตุนี้แบบความคิดของคนทุกคนจึงเหมือนกันและลงรอยกันได้ ข้อนี้ถือว่าเป็นหลักธรรมชาติของจิตในการรับรู้ประการหนึ่ง

หลักการดังกล่าวมาแล้ว คานท์ถือว่า เป็นหลักสากลในทฤษฎีความรู้ และคานท์ได้จัดลำดับประสบการณ์ไว้ 3 ลำดับ คือ

1. ประสบการณ์ทางประสาทสัมผัส อาศัยความรู้สึก (Sense) เกิดขึ้น
2. ประสบการณ์ทางจิตโดยตรง อาศัยความเข้าใจ (Understanding) เกิดขึ้น
3. ประสบการณ์เหนือประสาทสัมผัสและจิตอาศัยการคิดหาเหตุผล (Reason) เกิดขึ้น

อธิบาย

1. ประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสเป็นความรู้ที่เกิดขึ้นโดยอาศัยประสบการณ์ทางประสาทสัมผัส เช่น ตา หู จมูก ลิ้น กาย ฯลฯ
2. ประสบการณ์ทางจิตโดยตรงเป็นความรู้ที่เกิดขึ้นโดยอาศัยความเข้าใจสิ่งทั้งหลาย เช่น ความเข้าใจเรื่องโลก ชีวิต และสังคม ฯลฯ
3. ประสบการณ์เหนือประสาทสัมผัสและจิต เป็นความรู้ที่เกิดจากการรับรู้ทางความคิดโดยตรง อยู่ในฐานะเป็นเรื่องของศรัทธาที่ประกอบด้วยเหตุผล ไม่ได้อยู่ในโลกแห่งประสบการณ์ทางประสาทสัมผัส

การรับรู้ทางประสาทสัมผัสตามที่ปรากฏในชีวิตประจำวัน เราแยกรับรู้ที่ละอย่าง ๆ บ้าง คือ รับรู้ทางประสาทตา จบลงแล้วจึงรับรู้ทางประสาทหู เป็นต้น รับรู้สลับกันไปอย่างใกล้ชิดบ้าง คือ รับรู้ทางการฟังและการเห็นสลับกันไปอย่างใกล้ชิด รับรู้พร้อมกันไปที่เรียกว่า โสตทัศนศึกษา แต่ความจริงแล้วไม่ได้เป็นการรับรู้พร้อมกันทีเดียว (เกี่ยวกับเรื่องนี้ทางศาสนาพุทธถือว่า จิตรับรู้อารมณ์ทุกขณะ และรับรู้อารมณ์ใหม่เป็นอย่าง ๆ) แต่เป็นไปใกล้ชิดติดต่อกันมากจนแยกกันไม่ออก การรับรู้แต่ละอย่างอยู่ในลักษณะจัดสรรเข้าแบบความคิดเรียบร้อยแล้ว และเป็นไปในขณะที่จิตมีช่องว่างขึ้นขณะหนึ่ง และช่องว่างทางจิตอันนี้ เรียกว่า อวกาศ (Space) ในจิต และต้องเกิดขึ้นในเวลาใดเวลาหนึ่ง ไม่นอกเหนือกาลเวลาไปได้ จึงเรียกว่า เกิดขึ้นในกาลเวลา (Time) เพราะกาลเวลาเป็นไปสืบเนื่องติดต่อกัน ช่องว่างทางจิตและกาลเวลานี้ คือ เวลาที่จิตได้โอกาสรับรู้ทางประสาทสัมผัส

ลักษณะดังกล่าวมานี้ คานท์เรียกว่า form ของการรับรู้บริสุทธิ์ มีลักษณะเป็นสากล (Universal) คือ ปรากฏแก่ทุกคนเหมือนกันหมด และอยู่ในฐานะเป็นสิ่งจำเป็น (Necessary) เพราะทุกคนต้องรับรู้ในลักษณะนี้ ข้อนั้นตรงกับลักษณะการรับรู้ของจิตในพระอภิธรรม และตรงกับตัวอย่างการยื่นรับและสิ่งของกันเป็นแถว รับแล้วส่ง ๆ เมื่อส่งของไปแล้วมือว่างจึงรับของใหม่ได้ และสิ่งรับกันในลักษณะนี้ช่องที่มีว่าง—ไป—เพราะส่งของไปแล้ว คือ ช่องที่เกิดมี

Space ขึ้นในขณะนั้น ทั้งขณะที่รับและส่งอยู่ในเวลาใดเวลาหนึ่งไม่นอกเหนือเวลาไปได้ จึงเกิดมีความสัมพันธ์กับ time อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ การรับรู้อารมณ์ของจิตก็เป็นไปในลักษณะนี้

6. แบบความคิดอยู่ในวิสัยของปรากฏการณ์

โลกที่เราอาศัยอยู่นี้ แบ่งออกเป็น 2 ระดับ คือ

1. โลกแห่งปรากฏการณ์
2. โลกแห่งความคิด หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่ง คือ
 - 1) โลกแห่งรูปธรรม
 - 2) โลกแห่งนามธรรม

แบบความคิดทั้งหลายก็อยู่ในโลกแห่งปรากฏการณ์ คือ โลกที่เราอาศัยอยู่ทุกวันนี้ ส่วนโลกแห่งความคิด หรือโลกแห่งนามธรรมนั้น มีอยู่ในลักษณะที่เราไม่สามารถจะรู้ได้ คือ ไม่อยู่ในวิสัยที่จะรู้ได้ (Unknowable) เพราะไม่ได้เป็นเรื่องของความรู้ แต่เป็นเรื่องของความเชื่อถือเท่านั้น จึงปัญหาเกี่ยวกับโลกแห่งนามธรรมว่าจะมีอยู่จริงหรือไม่ เพื่อเฉลยปัญหาข้อนี้ จึงต้องพิจารณาเรื่องการคิดหาเหตุผลต่อไป

7. การคิดหาเหตุผล (Reasoning)

การคิดหาเหตุผลคืออะไร ?

การคิดหาเหตุผลเป็นหน้าที่อย่างหนึ่งของจิต เมื่อคนเรามีจิตคนเราก็ตองรู้จักคิด และคิดหาอะไร ? ก็คิดหาเหตุผลนั่นเอง และอะไรคือสาระสำคัญของมนุษย์ สาระสำคัญของมนุษย์คือ เหตุผล และเหตุผลมีทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ คือ มีเหตุผลฝ่ายความรู้ และฝ่ายเจตจำนง ในฝ่ายทฤษฎีหรือฝ่ายความรู้ เหตุผลทำหน้าที่เกี่ยวกับโลกแห่งประสบการณ์ ส่วนเหตุผลฝ่ายปฏิบัติหรือเจตจำนง เหตุผลทำหน้าที่เกี่ยวกับหลักการปฏิบัติสำหรับมนุษย์ว่ามนุษย์ควรดำรงชีวิตอยู่อย่างไร และมนุษย์ควรทำหน้าที่อย่างไร รวมความว่า เหตุผลทั้งสองฝ่ายหลอมตัวอยู่ในความจริงสากลและจำเป็นในฝ่ายความรู้ เราได้หลักเกณฑ์สากลและจำเป็นชนิดใด ในฝ่ายปฏิบัติเราได้หลักเกณฑ์สากลและจำเป็นชนิดนั้น

เหตุผลภาคทฤษฎีกับภาคปฏิบัติมีความแตกต่างกัน ดังนี้

ในภาคทฤษฎี หลักเกณฑ์ต่าง ๆ สัมพันธ์กับสิ่งทั้งหลายตามที่มีมันเป็น (as they are)

ส่วนในภาคปฏิบัติ หลักเกณฑ์ต่าง ๆ สัมพันธ์กับการกระทำทั้งหลายตามที่ควรจะเป็น (as they ought to be) หมายความว่าในฝ่ายทฤษฎีนั้น สามารถให้ข้อเท็จจริง ปลีกย่อยต่าง ๆ แก่เรา ได้ อาจจะเป็นจริงก็ได้หรืออาจจะเป็นเท็จก็ได้ แต่สิ่งทั้งหลายย่อมเป็นไปตามธรรมชาติของมัน ส่วนภาคปฏิบัติต้องให้เป็นไปในทิศทางที่เห็นว่า ควรจะเป็น คือ นำไปสู่ทิศทางที่หลัก-เกณฑ์ที่ถูกต้อง เพื่อยกระดับบุคคลให้สูงขึ้นโดยลำดับ

มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ 2 ระดับ คือ

1. ระดับของประสาทสัมผัส ซึ่งต้องอาศัยกฎเกณฑ์ของปรากฏการณ์ การดำรงชีวิตอยู่ในระดับนี้มักจะประสบความไม่แน่นอน ความเปลี่ยนแปลงซึ่งอาจเป็นไปได้เสมอ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสามารถของประสาทสัมผัสว่าจะรับรู้ได้ดีแค่ไหน

2. ระดับของวุฒิปัญญา ระดับนี้มนุษย์รู้จักควบคุมพฤติกรรมของตน แต่ต้องอาศัยหลักเกณฑ์ในภาคปฏิบัติ ดังนั้น มนุษย์จึงรู้จักสร้างหลักเกณฑ์สำหรับตนเอง และปฏิบัติตามหลักเกณฑ์เหล่านั้นอย่างเสรี หลักเกณฑ์ขั้นพื้นฐานอย่างหนึ่งของมนุษย์คือ **หลักศีลธรรม** หรือ **หลักจริยศาสตร์**

คานท์ได้กล่าวหลักจริยศาสตร์ไว้เป็นที่น่าฟังว่า “จงทำอย่าง**มนุษยชาติ** ไม่ว่าแก่คนของตนเองหรือแก่คนของผู้อื่นได้ในทุก ๆ กรณี **อย่าถือเป็นเรื่องเฉพาะแนวทาง แต่ไม่ได้ปฏิบัติตาม**”

คานท์ถือว่า “ทั้งในโลกนี้และนอกโลก ไม่มีอะไรที่พอจะรับไว้ได้ นอกจากความปรารถนาดี ตัวเจตจำนงที่มีความทะเยอทะยานเข้าไปแฝงอยู่เบื้องหลังนั้น จะมีลักษณะเป็นสากลไม่ได้ ความทะเยอทะยานอยากเหล่านั้น ต่างคนก็ต่างมีแตกต่างกันออกไป เจตจำนงที่มีเหตุอันแยบยลเข้าไปควบคุมจัดเป็นเจตจำนงอันบริสุทธิ์ เพราะตรงต่อความจริง สมบูรณ์ด้วยเหตุผลสากล ไม่ใช่ถือเอาเพียงเหตุผลส่วนบุคคล อันนี้คือ **เจตจำนงบริสุทธิ์** ไม่ขึ้นอยู่กับสิ่งอื่นแต่ขึ้นอยู่กับคุณค่าของตัวเอง

8. การคิดหาเหตุผล 3 ระดับ

คานท์ได้แบ่งการคิดหาเหตุผลออกเป็น 3 ระดับ คือ

1. การคิดหาเหตุผลเรื่องวิญญาณ (Soul) เรื่องวิญญาณนี้มีนักปรัชญาหลายท่านได้มีทัศนะที่แตกต่างกันออกไป เช่น เพลโตถือว่าวิญญาณเป็นเนื้อสารทางจิตซึ่งทำหน้าที่ 3 ประการ คือ **การคิด การรู้สึก และการจงใจ** การรู้สึกและการจงใจเป็นระดับต่ำของวิญญาณ ส่วนการคิดเป็นระดับสูงของวิญญาณ

ส่วนคานท์เชื่อในเรื่องอมฤตภาพของวิญญาณซึ่งซ่อนตัวอยู่เบื้องหลังพฤติกรรมต่าง ๆ เช่นเดียวกับเพลโต

2. การคิดหาเหตุผลเรื่องโลก โลกเป็นสภาวะที่ไม่มีขอบเขต ไม่สิ้นสุด มีสัมพันธภาพเป็นอันเดียวกัน

3. การคิดหาเหตุผลเรื่องปฐมเหตุของโลกวัตถุและโลกจิต ซึ่งปฐมเหตุนั้นได้แก่พระเจ้า สรุปลแล้วการคิดหาเหตุผล 3 ระดับของคานท์ เป็นการคิดหาเหตุผลเกี่ยวกับเรื่องความจริงทางอภิปรัชญา คือ วิญญาณ โลก และพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของ ซึ่งการคิดหาเหตุผลใน 3 ระดับนี้เป็นบ่อเกิดของวิทยาการต่าง ๆ คือ

1. การคิดหาเหตุผลเรื่องวิญญาณ เป็นบ่อเกิดวิชาจิตวิทยา เรื่อง วิญญาณ อัตตา และจิตในทางปรัชญา แม้จะมีชื่อเรียกแตกต่างกันแต่ก็มีลักษณะเป็นพวกเดียวกัน คือ เป็นสิ่งไม่กินที่และรู้ตัวเอง

2. การคิดหาเหตุผลเรื่องโลก เป็นเกิดวิชา เอกภพวิทยา คือ วิชาที่ว่าด้วยบ่อเกิดของโลกหรือเอกภพ

3. การคิดหาเหตุผลเรื่องปฐมเหตุ เป็นบ่อเกิดวิชาเทววิทยา
ความรู้ที่ปรากฏเป็นเอกภาพแก่มนุษย์ทั่วไปนี้เอง ทำให้นักเหตุผลนิยมปลงใจว่ามีตัวตนซึ่งดำรงอยู่โดยตัวเอง ใครทำลายไม่ได้ มีความกลมกลืนในตัวเอง

ส่วนฝ่ายประจักษ์นิยมถือว่า เราไม่มีความรู้ เรื่องตัวตนจึงไม่สามารถพิสูจน์ภาวะและอมฤตภาพของตนเองได้

ในการพิสูจน์ภาวะของเอกภาพ ภาวะของอิสรภาพ และภาวะของพระเจ้า ต้องประสบกับปัญหาขัดแย้งหลายประการ เช่น ฝ่ายหนึ่งว่าโลกมีการเริ่มต้นด้วยเวลา อีกฝ่ายหนึ่งว่าโลกถาวรไม่สิ้นสุด อีกฝ่ายหนึ่งว่า โลกแบ่งแยกเป็นส่วน ๆ ได้ ไม่สิ้นสุด ฯลฯ

ในเรื่องอิสรภาพก็เช่นเดียวกัน ฝ่ายหนึ่งว่า เพราะอิสรภาพมีอยู่ เหตุการณ์ทางปรากฏการณ์จึงเกิดขึ้น โดยไม่ต้องมีความจำเป็น อีกฝ่ายหนึ่งว่าอิสรภาพมีอยู่ แต่ทุกสิ่งเกิดขึ้นตามกฎที่จำเป็นของธรรมชาติ แม้ในเรื่องเทววิทยาก็มีลักษณะที่ขัดแย้งกัน เช่น พระเจ้าเป็นปฐมเหตุจริงหรือ? เมื่อพระเจ้าสร้างทุกสิ่งทุกอย่างแล้ว อะไรสร้างพระเจ้าเล่า นี่คือการขัดแย้งที่เกิดขึ้นไม่สิ้นสุด

9. องค์ประกอบของความรู้ในทัศนะของคานท์¹

ในหัวข้อที่กล่าวมาแล้วนั้น คานท์ได้กล่าวถึงบ่อเกิดของความรู้ว่าเกิดจากอะไรบ้าง ดังนั้น ในหัวข้อนี้จะกล่าวถึงองค์ประกอบของความรู้ที่แท้จริง ซึ่งเราพอจะพิจารณาเห็นได้ชัดตามความเป็นจริงดังนี้ คือ

1. ความรู้สึกหรือประสาทสัมผัส

เรามีความรู้สึกรู้ได้โดยอาศัยประสาทสัมผัส คือ ประสาทตา หู จมูก ลิ้น และกาย ความรู้สึกนั้น แบ่งออกได้เป็น ชอบ—ไม่ชอบ, ดี—ไม่ดี, สุข—ทุกข์, รัก—โกรธ, หนาว—ร้อน ฯลฯ ความรู้สึกดังกล่าวมานี้เมื่อเกิดขึ้นกับเราบ่อย ๆ ก็จะทำให้เราเกิดความเข้าใจกับสิ่งต่าง ๆ ที่มากระทบ

2. ความเข้าใจ เมื่อเรามีความรู้สึกต่าง ๆ โดยอาศัยประสาทสัมผัสทั้ง 5 แล้ว เราก็จะมี ความเข้าใจเกิดขึ้นตามมาในภายหลัง สามารถซักถามบอกถูกว่านี่คืออะไร ? นั่นคืออะไร ? ฯลฯ

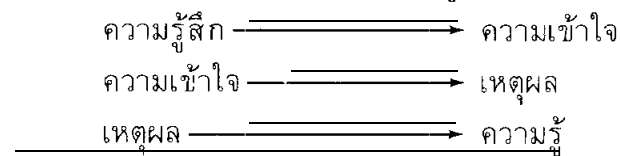
3. เหตุผล เหตุผลนี้เองจะเป็นตัวชี้แนะให้เข้าใจอย่างชัดเจนว่า กระบวนการทั้งหมดของ สิ่งต่าง ๆ นั้น เกิดขึ้นเพื่ออะไร และเป็นไปเพื่ออะไร

ที่กล่าวมานี้ทั้งหมด คือ องค์ประกอบของความรู้ในทัศนะของคานท์

ข้อสังเกตเกี่ยวกับเรื่องนี้

1) ความรู้ “เริ่ม” จากประสบการณ์ แต่ไม่ได้ “เกิด” จากประสบการณ์ ความรู้ เกิดจากความรู้อันเป็นรูปแบบของมัน เช่นเดียวกับปลา คือ ปลาโผล่ขึ้นมาจากน้ำ แต่ปลาไม่ได้ เกิดจากน้ำ และปลาเกิดจากอะไร ? ปลาก็เกิดจากปลาซึ่งเป็นแม่ปลา ความรู้อาศัยประสบการณ์ แล้วเจริญงอกงามขึ้น เช่นเดียวกับปลาอาศัยน้ำแล้วยังมีชีวิตอยู่ได้ รวมความว่าความรู้มีใช่เกิดจาก ประสบการณ์ แต่อาศัยประสบการณ์ ส่วนปลาก็มีใช่เกิดจากน้ำ แต่อาศัยน้ำจึงมีชีวิตอยู่

2) ตัวคนเรามีส่วนประกอบ 3 ส่วน คือ หัว—ตัว—เท้า หรือส่วนบนกลาง—ล่าง เช่นเดียวกับ ความรู้ มีองค์กร 3 ส่วน คือ ความรู้สึกหรือประสาทสัมผัส ความเข้าใจและเหตุผล รวม องค์กรทั้ง 3 เข้าด้วยกันจึงเป็นความรู้ เพื่อความเข้าใจง่าย โปรดดูตามแผนภูมิ

¹ กัมพล สิริมุนินทร์, ญาณวิทยา, มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ 2522, หน้า 5

เมื่อเรามีความรู้สึก เราต้องมีความเข้าใจ เมื่อเรามีความเข้าใจ เราต้องมีเหตุผล เมื่อเรามีเหตุผล เราก็มีความรู้
ความรู้สึกที่ปราศจากความเข้าใจ ก็มีขอบเขต ความเข้าใจที่ปราศจากความรู้สึกก็ว่างเปล่า
ดังนั้น องค์การทั้ง 3 เหล่านี้ จึงต้องอาศัยซึ่งกันและกันจึงจะสมบูรณ์

บุคคลผู้มีปัญญา....รู้จักเฟื่องพินิจ
มีชีวิตอยู่วันเดียว
ย่อมดีกว่าผู้มีปัญญาทราวม....ใจไม่มั่นคง
แม้มีชีวิตอยู่ตั้งร้อยปี

(พุทธภาษิต) ขุ. ๖. ๒๔/๒๕

สรุปเนื้อหาสำคัญในบทที่ 6

1. ปัญหาที่สำคัญเรื่องความรู้ของคานท์ 3 ประการ
 1. ความรู้คืออะไร
 2. ความรู้เกิดขึ้นได้อย่างไร
 3. การใช้เหตุผลของเรามีขอบเขตอย่างไร
2. อนุমানนิยมถือว่าความรู้ทั้งปวงเริ่มต้นจากประสบการณ์และการค้นหาเหตุผลรวมกัน
3. คานท์แบ่งความรู้ออกเป็นสองลักษณะ
 1. เนื้อหาของความรู้
 2. รูปแบบของความรู้
4. รูปแบบแห่งความคิด 4 ประการ
 1. รูปแบบแห่งความคิดในด้านปริมาณ
 2. รูปแบบแห่งความคิดในด้านคุณภาพ
 3. รูปแบบแห่งความคิดในด้านสัมพันธภาพ
 4. รูปแบบแห่งความคิดในด้านระดับความแน่นอน
5. ลักษณะของความรู้ตามแนวความคิดของคานท์
 1. ความรู้ที่ได้มาจากประสบการณ์
 2. ความรู้ที่ได้มาจากความคิดหรือความเข้าใจ
6. คานท์ได้แบ่งความรู้ออกเป็นอีก 2 แบบ คือ
 1. ความรู้แบบวิเคราะห์
 2. ความรู้แบบสังเคราะห์

7. ปัญหาเรื่องบ่อเกิดของความรู้
8. ประสบการณ์ 3 ลำดับ
 1. ประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสอาศัยความรู้สึกรู้เกิดขึ้น
 2. ประสบการณ์ทางจิตโดยตรง อาศัยความรู้ เข้าใจ เกิดขึ้น
 3. ประสบการณ์เหนือประสาทสัมผัส อาศัยจิตและการคิดหาเหตุผลเกิดขึ้น
9. โลกแบ่งออกเป็น 2 ระดับ คือ
 1. โลกแห่งปรากฏการณ์
 2. โลกแห่งความคิด
10. การคิดหาเหตุผล 3 ระดับ
 1. การคิดหาเหตุผลเรื่องวิญญาน
 2. การคิดหาเหตุผลเรื่องโลก
 3. การคิดหาเหตุผลเรื่องพระเจ้า
11. องค์ประกอบของความรู้ 3 ประการ คือ
 1. ความรู้สึกหรือประสาทสัมผัส
 2. ความเข้าใจ
 3. เหตุผล

คำถามประจำบทที่ 6

1. ปัญหาทางญาณวิทยาที่สำคัญของคานท์คือปัญหาเรื่องอะไรบ้าง อธิบาย
2. ตามหลักทฤษฎีอนุमानนิยมของคานท์ถือว่าความรู้เกิดจากอะไร อธิบาย
3. จงอธิบายรูปแบบแห่งความคิดว่ามีรูปแบบอย่างไรบ้าง
4. ลักษณะของความรู้ตามแนวความคิดของคานท์มีอย่างไรบ้าง อธิบาย
5. การค้นหาเหตุผลตามทัศนะของคานท์คืออะไร อธิบาย
6. คานท์ได้แบ่งการค้นหาเหตุผลออกเป็นกี่ระดับ อธิบาย
7. อะไรคือองค์ประกอบของความรู้ในทัศนะของคานท์ อธิบาย